

Oponentský posudek habilitační práce

Ing. Radka Zdeňka, Ph.D. na téma:

Příjmy a chudoba venkovských domácností

Habilitační práce Ing. Radka Zdeňka, Ph.D. je založena na shrnutí výsledků, které autor publikoval spolu se svými spolupracovníky z Katedry účetnictví a financí Ekonomické fakulty JU na téma chudoby domácností a související témata. Práce vychází z publikací, které jsou součástí přílohy. Celkem se jedná o sedm článků zveřejněných v letech 2004 – 2019 v časopisech *Agric. Econ. – Czech*, *Politická ekonomie*, *Ekonomie a Management*, *Society and Economy*, *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelinae Brunensis*, *Ekonomický časopis a Demografie*. Publikace vznikaly během patnáctiletého intervalu, s využitím dat z různých období.

Práce je věnována třem hlavním okruhům:

1. **Příjmy venkovských domácností** – zde je demonstrován model rozkladu rozdílu v příjmech venkovských a městských domácností.
2. **Chudoba a její měření** – autor zde popisuje různé koncepty a měření jak objektivní chudoby (založené na příjmu domácností), tak i subjektivně vnímané chudoby (vycházející z minimálního příjmu či schopnosti domácnosti vycházet s příjmy).
3. **Příjmová mobilita** – intragenerační příjmová mobilita domácností je zde hodnocena ve třech čtyřletých vlnách a je doplněna charakteristickou trvale chudých domácností a modelem pro identifikaci faktorů působících na mobilitu příjmů domácností.

Druhá kapitola práce je věnována stručnému nástinu problematiky venkova – diskusi jeho vymezení a základním charakteristikám. Problematiku shromažďování údajů týkajících se chudoby popisuje třetí kapitola, zejména v současné době využívané statistické šetření Životní podmínky, jež představuje národní modifikaci celoevropského šetření EU-SILC (Statistic on Income and Living Conditions). Vymezeny jsou zde i venkovské domácnosti, se kterými se pracuje v dalším textu. Základní charakteristiky domácností jsou pak diskutovány v kapitole čtvrté se zaměřením na rozdíly mezi venkovskými a městskými domácnostmi – např. počet a struktura osob v domácnostech, rozdělení domácností podle úrovně jejich vzdělání, vybraných charakteristik osoby v čele domácnosti – např. druh zaměstnání, věk, pohlaví. V rámci hodnocení struktury podle věku se naskýtá otázka, proč byl pro další účely hodnocení věk osoby v čele domácnosti (str. 12) kategorizovaný právě do takových skupin, jaké autor uvádí, tj. 18-29, 30-44, 45-59 a 60 a více let.

Příjmy domácností hodnotí autor v páté kapitole práce. Pracuje zde s ekvivalizovaným čistým ročním příjmem domácností. Na str. 14 a 15 autor uvádí hodnoty mediánů ekvivalizovaného čistého ročního příjmu domácností (vážených kalibrační vahou domácnosti). Ve všech sledovaných letech je medián příjmů venkovských domácností nižší než celkový medián, tempo jejich růstu je ale vyšší než u městských domácností. Bylo by možné více rozvinout důvody této skutečnosti? Součástí této kapitoly je také rozklad rozdílů v příjmech venkovských a městských domácností s využitím Blinder-Oaxaca rozkladu.

Šestá kapitola je věnována problematice chudoby domácností a otázkám jejího měření. Jsou zde diskutována různá pojetí – objektivní a subjektivní koncepty chudoby, absolutní a relativní koncept, přímé a normativní koncepty. Na str. 21 uvádí autor v odstavci věnovaném relativnímu konceptu chudoby, že v publikacích ČSÚ a Eurostatu je hranicí chudoby 60% mediánu ekvivalizovaného disponibilního příjmu, ale existuje celá řada možností, jak hranici stanovit – např. v publikaci Zdeněk&Střeleček (2012b) je to 60% průměrného příjmu. Proč byla použita právě tato hranice a jaké jsou výhody/nevýhody použití různých možností stanovení této hranice?

Jako velmi zajímavou hodnotím kapitolu 7 věnovanou mobilitě příjmů, jejíž součástí je i charakteristika trvale chudých domácností a rozbor faktorů působících na mobilitu příjmů domácností.

Další otázky do diskuse:

1. Porovnával autor získané výsledky rozkladu rozdílů v příjmech venkovských a městských domácností s podobnými studii? Zkoušel rozklad příjmů i pomocí jiných dekompozičních metod (např. Neumark či Daymont-Andrisani)? Pokud ano, jak se lišily výsledky?
2. V části věnované objektivní chudobě zmiňuje autor na str. 23 studii Želinského (2012), ve které zmiňuje právě v Praze vyšší deprivaci v bydlení, která vychází z kriminality, znečištění a hluku. Jaký je Váš názor? Jedná se o jediné faktory tuto deprivaci ovlivňující?

Shrnující hodnocení

Habilitační práce Ing. Radka Zdeňka, Ph.D. se zabývá aktuálním tématem chudoby venkovských domácností, jež je hodnocena v širším rámci plného spektra domácností. Aktuálnost daného tématu nabývá v současné době na významu v souvislosti s pandemickou a energetickou situací, kterou musí domácnosti řešit.

Autor využívá ve svých publikacích vhodný metodologický aparát, odpovídající řešenému tématu i současnému stavu poznání.

Celkově považuji habilitační práci Ing. Radka Zdeňka, Ph.D. za kvalitně zpracovanou, přinášející nové poznatky a přínosnou pro danou problematiku.

Práce svým obsahem i úrovní zpracování splňuje požadavky kladné na habilitační práci. Autor zde dokázal shrnout a metodicky objasnit výsledky své dlouholeté práce zabývající se problematikou chudoby a souvisejících témat. Na základě výše uvedeného doporučuji tuto práci k obhajobě a doporučuji ing. Radku Zdeňkovi, Ph.D. udělit vědecko-pedagogický titul „docent“ v oboru Ekonomika a management.

6. 1. 2022

doc. RNDr. Renata Klufová, Ph.D.

Ekonomická fakulta JU

Oponentský posudek na habilitační práci

Ing. Radek Zdeněk, Ph.D.: Příjmy a chudoba venkovských domácností

Habilitační práce, pojatá ve formě sjednocujícího komentáře k dříve publikovaným výsledkům v odborných člancích, shrnuje výsledky více než patnáctiletého výzkumu jejího autora v oblasti příjmů a chudoby. Na přelomu let 2021 a 2022, kdy je chudoba domácností v důsledku situace na trhu s energiemi a celkově vysoké inflace jedním z klíčových socio-ekonomických problémů České republiky, je téma habilitační práce možná ještě aktuálnější, než autor v době zahájení svého výzkumu předpokládal. Jakkoli je navíc celková míra ohrožení příjmovou chudobou v ČR v evropském srovnání nízká, nelze přehlédnout výrazné strukturální odlišnosti. Zatímco rozdílné míře ohrožení příjmovou chudobou v členění podle příjmů domácností a podle postavení osoby v čele domácnosti věnují pozornost jak ČSÚ ve svých publikacích, tak analytici a výzkumníci v navazujících studiích, analýza pracující s členěním domácností na městské a venkovské je významným příspěvkem habilitanta a spoluautorů jeho publikací k současnému stavu poznání.

V rámci oponentského posudku nemám ambici provést dodatečné recenzní řízení k již publikovaným článkům; zaměřím se primárně na zhodnocení celkového přínosu autorovy práce a přidám dílčí poznámky a otázky k jednotlivým kapitolám sjednocujícího komentáře.

Jednotlivé dílčí okruhy, vymezené v první kapitole, jsou v uvedeném kontextu vhodně zvolené a v nich formulované dílčí cíle jsou jednoznačně naplněné a v osmé závěrečné kapitole srozumitelně shrnuté.

V druhé kapitole autor vymezuje různé přístupy k vymezení pojmu venkova, potažmo venkovské domácnosti. Autor vychází z bohaté literární rešerše a přehledně shrnuje různé metodické přístupy. Z mého pohledu je tato kapitola velmi podstatná, neboť velmi dobře vystihuje tzv. adekvátní mezeru mezi socio-ekonomickými jevy na straně jedné a statistickými ukazateli na straně druhé¹.

V přímo navazující třetí kapitole autor stručně představuje metodiku šetření Životní podmínky a jeho evropského předobrazu EU-SILC a následně vymezuje venkovské domácnosti. Zde se přímo nabízí první okruh otázek k obhajobě: proč autor, i v návaznosti na představenou literární rešerši, zvolil právě takovéto vymezení? Měl autor s ohledem na datové zdroje jiné možnosti? Zkoumal autor citlivost výsledků svého výzkumu na zvolené vymezení?

Spíše deskriptivně pojatá čtvrtá kapitola přináší popis základních charakteristik domácností a jejich rozdílů mezi domácnostmi venkovskými a městskými. Kapitola dobře zapadá do rámce sjednocujícího komentáře, jakkoli v pasáži věnované analýze podílu zaměstnanosti domácností v odvětví zemědělství lze namítnout „efekt malých čísel“. Kolik domácností (v absolutním počtu) z celorepublikového cca osmitisícového vzorku je zároveň z určitého kraje ČR, z venkova a s osobou v čele domácnosti pracující v zemědělství? Nakolik se v takto podrobném členění projevuje výběrová chyba?

Pátou kapitolu autor věnuje analýze příjmů domácností. Zde přináší nejen základní metodické vymezení, ale i cenné výsledky analytického rozkladu rozdílů v příjmech

---

¹ Hindls, R., Hronová, S. (2014). Economic Statistics or Statistical Methods in Economics? *Statistika*, 94(4), pp. 67–72.

venkovských a městských domácností provedeného pomocí tzv. shift-share analýzy. Zde snad jen ve vztahu k oblasti lidského kapitálu upozorním, že měření lidského kapitálu je z pohledu zmíněné adekvátní mezery jednou z nejsložitějších oblastí, neboť jednotlivé statistické ukazatele zachycují lidský kapitál jedince s poměrně velkým zjednodušením². Jakým způsobem se autor ve svém modelu vyrovnává s multikolinearitou v podobě vztahu mezi úrovní dosaženého vzdělání a druhem zaměstnání osoby v čele domácnosti?

V šesté kapitole se autor zabývá problematikou chudoby. Podtrhuji slova úvodního odstavce, jimiž autor upozorňuje na složitost pojmu chudoba a navazující problémy jejího měření (opět jde o poměrně významnou adekvátní mezeru). Na konsekvence vyplývající z poslední otázky prvního odstavce (zda má být v EU uplatňována jednotná hranice chudoby nebo zda mají být aplikovány hranice specificky pro jednotlivé země či regiony) naléhavě upozorňuje například Daniel Prokop³; názor habilitanta na tuto záležitost by mne v rámci obhajoby rozhodně zajímal. Oceňuji autorův výčet metodických obtíží spojených se zachycením chudoby, za sebe bych k habilitantovu výčtu ještě přidal problémy spojené s ekvivalizací příjmu (přepočtem na spotřební jednotku)⁴. V šesté kapitole považuji za silně přínosnou analýzu tzv. mezery chudoby, která přidává cenný rozměr ke zkoumání pouhého podílu domácností jsoucích pod hranicí míry ohrožení příjmovou chudobou. Šetření Životní podmínky (potažmo EU-SILC) je jedním z nemnoha šetření oficiální statistiky zahrnujícím postojové otázky. Autor toho v části věnované srovnání objektivní a subjektivní chudoby vhodně využívá a přináší nové pohledy ke zkoumané problematice.

Za významně přínosnou považuji sedmou kapitolu, v níž se autor věnuje (jak sám uvádí) problematice mobility příjmů, dosud mnohem méně rozvinuté ve srovnání se studii věnovanými příjmovým nerovnostem. Oceňuji způsob, jakým se vyrovnává s jednotlivými metodologickými úskalími (např. str. 34). U (naštěstí nízkého) podílu trvale chudých domácností a analýzy jejich struktury opětovně upozorňuji na interpretační problémy spojené s velikostí výběrového souboru.

Text práce je logicky členěný, konzistentní, srozumitelný a čtivý, bez jazykových nepřesností či překlepů, doprovázený vhodně použitými tabulkovými výstupy. Zvolené datové zdroje a metody jsou adekvátní k stanoveným výzkumným cílům, jasně a srozumitelně popsány. Dosažené výsledky jsou popsány podrobně a korektně.

Autor předloženou habilitační práci doložil širokou orientací v problematice měření a analýzy příjmů a chudoby domácností a přinesl nové výsledky k současnému stavu poznání v dané oblasti. Habilitační práci Ing. Radka Zdeňka, Ph.D. proto jednoznačně doporučuji k obhajobě a jejímu autorovi při splnění dalších podmínek doporučuji udělit vědecko-pedagogický titul *docent*.

V Praze dne 5. 1. 2022

prof. Ing. Jakub Fischer, Ph.D.

² Mazouch, P., Fischer, J. (2011). *Lidský kapitál. Měření, souvislosti, prognózy*. Praha, C. H. Beck, 2011.

³ Prokop, D. (2019). *Slepé skvrny: O chudobě, vzdělávání, populismu a dalších výzvách české společnosti*. Brno, Host, 2019.

⁴ Jirková, M., Musil, P., Fischer, J. (2021). Impact of estimated equivalence scale arising from alternative approaches on income indicators in the Czech Republic. *The Social Science Journal*, DOI: 10.1080/03623319.2021.1914535

Posudek na habilitační práci Ing. Radka Zdeňka, Ph.D.

Předložená habilitační práce se skládá ze sedmi časopiseckých studií doplněných o shrnující referát. Práce se zabývá příjmy venkovských domácností a chudobou na venkově. Toto téma zasazuje do širšího kontextu sociálních a prostorových nerovností a vývoje venkova.

Studie, které tvoří základ práce, byly publikovány v letech 2004 -2019 vesměs v českých odborných časopisech (a jednom maďarském), částečně v češtině a částečně v angličtině. Témata čtyř článků se úžeji dotýkají zaměření práce. Tři další články spíše dokreslují obecnější kontext tématu (zaměstnanost, produktivita práce, sociálně ekonomický vývoj venkova).

Na předložené práci oceňuji zejména tyto aspekty:

- Zájem o problematiku sociálních nerovností v prostorové perspektivě. Mimo obor geografie není v Česku prostorová analýza sociálních nerovností běžná a přitom jde o relevantní výzkumné téma. Je ovšem otázka, jestli makroperspektiva město/venkov je pro popis reálně existujících prostorových nerovností v Česku optimální – k tomu více níže.
- Rigorózní analytická práce s daty z šetření EU-SILC, které patří v Česku, ale i mimo něj, k nejlepším datovým zdrojům pro analýzu nerovností a chudoby.
- Zdůraznění rozdílu mezi objektivním a subjektivním pojetím chudoby. Odlišení objektivní a subjektivní chudoby umožnilo autorovi dospět k zajímavému zjištění o odlišném vnímání příjmů na venkově a ve městech – hranice subjektivní chudoby je na venkově nižší.
- Práce přináší řadu zajímavých popisných informací o výši příjmů a rozsahu chudoby na venkově, resp. v jednotlivých regionech. Z nich vyzdvihují zejména následující: nižší hranice subjektivní chudoby na venkově oproti městům a naopak vyšší hranice v bohatých regionech; velmi podobná výše příjmů na venkově a ve městech, ovšem o něco nižší příjmy na venkově; celkově vysoká míra mobility příjmů, která velmi snižuje podíl dlouhodobě chudých; rozdílná sociodemografická struktura chudých domácností na venkově a ve městech.

Práce má ovšem určité slabé stránky, k nimž patří dle mého názoru následující:

- Chybějící teoretická argumentace
  - o Předložené časopisecké studie jsou popisné, nejsou však opřeny o promyšlenou teoretickou argumentaci, která by vysvětlila význam zvolených výzkumných otázek a zasadila je do kontextu sociálně-vědního uvažování o nerovnostech. Chybí zejména hlubší teoretické vysvětlení klíčové výzkumné otázky: proč je relevantní zkoumat odlišnosti příjmů a chudoby na venkově a ve městech? Co právě tato perspektiva přináší k rozpoznání podoby nerovností v Česku a jak doplňuje jiné existující poznatky o nerovnostech? Autor na několika místech zmiňuje takové argumenty v náznacích. Argumentuje tím, že venkov je často vnímán jako idylické místo bez sociálních problémů (str. 7). Dále uvádí argument Bertoliniové o kumulativních začarovaných kruzích na venkově (s. 8). S těmito argumenty ale hlouběji nepracuje a také se nezabývá tím, jestli je možné je aplikovat na českou realitu. Např. důraz na obrazy idylické povahy venkovského života je silně odvislý od britské reality a lze ho jen omezeně aplikovat ve střední Evropě. V práci chybí byť i jen zmínky o různých teoreticko-empirických pokusech o vystižení svébytné povahy sociálně ekonomických procesů na venkově, např. konceptualizace venkovské sociální exkluze (Commins 2004), Shucksmithův návrh třídní analýzy (Shucksmith 2012), teorie venkovské periferizace (Grabski et al 2016), koncepty pracující s odlišnostmi trhů práce (Cotter 2002). Autor se nijak nevyrovnává

s argumenty těchto přístupů a jeho práce tak postrádá návaznost na existující teoretické koncepty. Výše vyjmenované koncepty nejsou jedinou možnou teoretickou perspektivou na řešenou problematiku. Ostatně jedná se převážně o argumenty ze sociologické literatury. Rozhodně ale představují možné teoretické východisko, které v předložené práci poněkud postrádám.

- Chybí důkladnější rozbor dichotomie měst a venkova. Nelze si vystačit se zmínkami o tom, že venkov lze statisticky vymezit různě. Problém je, že tato různá vymezení mají podstatný dopad na to, jak o venkovu uvažujeme. Autor pracuje ve svých analýzách s jednoduchými indikátory založenými na velikosti obcí a na populační hustotě. Takové pojetí stojí na představě dichotomického prostoru. Dichotomie město-venkov se ale už řadu desetiletí jeví být pro popis prostorové struktury společnosti problematická. Analýzy v předložené práci by možná dopadly velmi odlišně, kdyby autor vzal v úvahu např. existenci metropolitních regionů zahrnujících velká městská sídla, ale také jejich zázemí, které lze sociálně-ekonomicky je těžko řadit ke zbytku venkovského prostoru, i když může mít podobné sídelní charakteristiky. Naopak se zdá, že negativní socio-ekonomické efekty jsou spojeny zejména s bydlením v periferních venkovských lokalitách (Bernard, Šafr 2019).
- Autor se věnuje teoretické konceptualizaci chudoby. Škoda ale je, že v empirických analýzách posléze pracuje s konceptem chudoby málo reflektovaně. Jinak by jen obtížně mohl bezrozporně argumentovat, že chudoba v Česku je oproti jiným evropským zemím nízká (s. 6). Výrazně komplexnější obraz poskytují např. studie Večerníka a Mysíkové (2015). Rovněž se mi zdá, že výrok o tom, že v rozvinutých společnostech neexistuje chudoba spojená s hladem (s. 21) je příliš prvoplánový. Autor se podrobněji nevyjadřuje k tomu, jak chudoba souvisí s problematikou disponibilních příjmů, což je v Česku velmi podstatné téma vzhledem k vysoké míře zadluženosti domácností, velkému množství domácností v exekuci a též vzhledem k rostoucím nákladům na bydlení. Autor při analýze subjektivní míry chudoby pracuje s výpočtem peněžní hranice subjektivní chudoby (S. 24 a dále, příloha 1 s. 179, příloha 2 s. 1008). Chybí vysvětlení, proč tento postup preferuje před subjektivními indikátory založenými na informaci, jak domácnost celkově vycházela se svými příjmy.
- Problémy analýzy
  - Porovnávání příjmů a míry chudoby podle prostorových kritérií poněkud zastírá odlišnosti, které vyplývají z postavení domácností v socioekonomické struktuře. Autor tyto odlišnosti sice reflektuje pomocí rozkladu rozdílu v příjmech (s. 16), ale na jiných místech práce je nebere v úvahu. Např. analýza struktury příjmů průměrné domácnosti a její porovnávání na venkově a ve městech (příloha 2, s. 1007) nezohledňuje fakt, že existuje zcela odlišná struktura příjmů mezi domácnostmi seniorů a osob ekonomicky aktivních. Prostorové porovnání by mělo smysl zejména v těchto menších sociálních podskupinách.
- Interpretace výsledků
  - Články, ze kterých je habilitační práce složená, vesměs končí shrnutím hlavních statistických zjištění. Ta nejsou rozvinuta za pomoci teoretického aparátu k obecnějším výrokům. Např. první článek o chudobě v regionech: Zajímavé zjištění o menší míře subjektivní chudoby ve venkovštějších regionech je jen okrajově reflektováno a interpretováno jako schopnost žít skromnějším životem (příloha 1, s. 184). Takové zjištění ale může mít mnoho dalších interpretací – např. nižší náklady na bydlení ve venkovských regionech, nebo menší míra zadlužení.
- Obsahové a formulační překryvy:
  - Témata, ale i konkrétní formulace jednotlivých článků, se místy silně překrývají. Zejména třetí a pátý článek obsahují rozsáhlé doslovně stejné pasáže – např. téměř celý úvod. Tuto praxi považuji za problematickou, zejména když články mají dohromady tvořit habilitační práci.

Vzhledem k tomu, že se sice tématicky zabývám problematikou této habilitační práce, nicméně jsem sociologem, nikoliv ekonomem, nejsem si zcela jist celkovým hodnocením předloženého textu. Přes nesporné přínosy vidím v předložené habilitační práci též nemalé problémy. Především chybějící propojení empirických analýz s teoretickou argumentací považuji za výrazný nedostatek. Možná je to ale dané také odlišnými publikačními zvyklostmi oboru.

Literatura zmíněná v posudku

Bernard, J., & Šafr, J. (2019). The other disadvantaged neighbourhood: income related effects of living in rural peripheries. *Housing Studies*, 34(6), 946-973.

Commins, P. (2004). Poverty and social exclusion in rural areas: characteristics, processes and research issues. *Sociologia ruralis*, 44(1), 60-75.

Cotter, D. A. (2002). Poor people in poor places: Local opportunity structures and household poverty. *Rural Sociology*, 67(4), 534-555.

Grabski Kieron, U., Mose, I., Reichert-Schick, A., & Steinführer, A. (2016). *European rural peripheries revalued: Governance, actors, impacts*, Berlin: Lit-Verlag.

Shucksmith, M. (2012). Class, power and inequality in rural areas: beyond social exclusion?. *Sociologia ruralis*, 52(4), 377-397.

Večerník, J., & Mysíková, M. (2015). *Chudoba v České republice. Kritický pohled na evropské ukazatele*, Praha: Sociologický ústav AV ČR.

V Mistrovicích, 22. 12. 2021

Doc. PhDr. Josef Bernard, Ph.D.

